

ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ТАРКИБИ ХУСУСИДА

Пўлатов Х.У. СамИСИ катта ўқитувчи

Аннотация: Мақолада тадбиркорлик фаолият турлари ва уларнинг таркиби хусусида таклифлар берилган олиб борилган тадқиқотлар натижасида хулосалар келтирилган

Калит сўзлар: тадбиркорлик фаолияти, халқаро стандартлар, товар, харажат, услубий жиҳатлар, ишлаб чиқариш, хизмат, савдо,

Аннотация: В статье приведены предложения по видам предпринимательской деятельности и их составу, полученные в результате проведенного исследования.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, международные стандарты, товар, стоимость, методологические аспекты, производство, услуга, торговля,

Annotation: The article contains suggestions on the types of entrepreneurial activities and their composition, as a result of the conducted research.

Key words: business activity, international standards, goods, cost, methodological aspects, production, service, trade,

2022—2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида миллий иқтисодиётимизни янада ривожлантириш бўйича белгиланган учинчи “миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш” устивор йўналишининг 29-мақсадида “Тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш ва доимий даромад манбаларини шакллантириш учун шароитлар яратиш, хусусий секторнинг Ялпи ички маҳсулотдаги улушини 80 фоизга ва экспортдаги улушини 60 фоизга етказиш вазифаси белгиланган.

Шу боис, ушбу соҳани тараққий эттириш республика ҳукуматининг доимий диққат-эътиборида бўлиб келмоқда. Чунки, мамлакатимиз иқтисодиётининг барқарор ривожига ҳамда аҳоли бандлигини таъминлашда оилавий тадбиркорликнинг улуши юқоридир. Шу билан бир вақтда оила фаровонлиги ва ҳаётининг сифат даражаси кўп жиҳатдан оилавий тадбиркорлик фаолиятдан олинган даромадга ҳам боғлиқ ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришда оилавий тадбиркорликни ишлаб чиқариш ҳамда хизматлар кўрсатиш салоҳиятини янада ошириш йўллари асослаш долзарб масалалар қаторига киради

«Маҳсулот (ишлар, хизматлар) ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби қамда молиявий натижаларни шакллантириш тўғрисида Низом» ва «Молиявий қисобот шакллари тўлдириш Қоидалари»да асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадларга тенглаштирилган айрим даромадлар, бизнингча, мазмуни бўйича корхонанинг молиявий фаолиятига доир даромадлар қисобланади. Бундай даромадлар бўлиб, жумладан, қуйидагилар қисобланади: (1) ундирилган ёки

кисобланган жарималар ва пенялар; (2) кредиторлик ва депонент қарзларни кисобдан чиқаришдан олинган даромадлар; (3) давлат субсидиялари; (4) қайтариб бермаслик шарти билан олинган мулк ва молиявий ёрдамлар. Ушбу даромадлар бевосита молиявий характердаги муносабатлардан келиб чиқади.

Худди шундайин юқорида номлари зикр этилган меъёрий ҳужжатларда мазмуни бўйича молиявий фаолиятга тегишли бўлган айрим харажатлар (зарарлар) корхоналарнинг бошқа операцион харажатлари таркибига киритилган. Бундай харажатлар бўлиб, жумладан, қуйидагилар кисобланади: (1) тўланган жарималар ва пенялар; (2) дебиторлик қарзларни кисобдан чиқаришдан кўрилган зарарлар; (3) қайтариб олмаслик шарти билан берилган мулк ва бошқа молиявий ёрдамлар. Ушбу характердаги харажатлар кам бевосита корхоналар ўртасидаги молиявий муносабатларни ифодалайди, шунинг учун уларни бевосита молиявий фаолиятга доир харажатларга киритиш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Адабиётларда корхоналарнинг ташкилий-бошқарув фаолияти мустақил фаолият сифатида эътироф этилмаган. Бизнингча, ушбу фаолият турини кам корхоналарнинг мустақил фаолият тури сифатида тан олиш лозим.

Фикримизча, асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадларга тенглаштирилган корхоналарнинг айрим даромадлари, чунончи, ёрдамчи ва хизмат кўрсатувчи хўжаликлардан тушумлари, ТМБларни қайта бақолашдан олинган даромадлари, кисобот йилида аниқланган ўтган йилларнинг фойдаси, инвентаризацияда аниқланган ортиқчалар, фавқулотдаги фойда, шунингдек сотиш, бошқарув-маъмурий харажатлар, харажатларга киритиладиган барча солиқ ва мажбурий тўловлар, фавқулотдаги зарарлар бевосита корхоналарнинг ташкилий-бошқарув фаолиятига доир кўрсаткичлар бўлиб ҳисобланади.

1-жадвал

**Корхоналар даромадларининг фаолият турлари бўйича
гуруқлари ва уларнинг таркиби**

Харакатдаги меъёрий ҳужжатлар бўйича	Таклиф этилаётган вариант
1. АСОСИЙ ФАОЛИЯТ БЎЙИЧА	
1. Мақсулотларни сотишдан олинган соф тушум	1. Мақсулотларни сотишдан олинган соф тушум
2. Товарларни сотишдан олинган соф тушум	2. Товарларни сотишдан олинган соф тушум
3. Бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлардан олинган соф тушум	3. Бажарилган ишларни сотишдан олинган соф тушум 4. Кўрсатилган хизматларни сотишдан олинган соф тушум
2. ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ БЎЙИЧА	
Йўқ	1. Фоизлар кўринишидаги даромадлар
	2. Дивидендлар кўринишидаги

	<p>даромадлар</p> <p>3.Моддий меънат воситаларини сотиш ва бошқа чиқимларидан олинган фойда</p> <p>4.Номоддий активларни сотиш ва бошқа чиқимларидан олинган фойда</p> <p>5.Тугалланмаган капитал инвестицияларни сотиш ва бошқа чиқимларидан олинган фойда</p> <p>6.Молиявий инвестицияларни сотиш ва бошқа чиқимларидан олинган фойда</p> <p>7.Меънат предметларини сотиш ва бошқа чиқимларидан олинган фойда</p> <p>8.Қисқа муддатли ижарадан олинган соф тушум</p> <p>10.Узоқ муддатли ижарадан олинган соф тушум</p>
3. МОЛИЯВИЙ ФАОЛИЯТ БЎЙИЧА	
<p>1.Роялти кўринишидаги даромадлар</p> <p>2.Дивидендлар кўринишидаги даромадлар</p> <p>3.Фоизлар кўринишидаги даромадлар</p> <p>4.Валюта курслари фарқларидан даромадлар</p> <p>5.Узоқ муддатли ижарадан даромадлар</p> <p>6.Қимматли қоғозларни қайта баҳолашдан даромадлар</p> <p>7.Молиявий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар</p>	<p>1.Валюта счётлари бўйича вужудга келган ижобий курс фарқлари</p> <p>2.Ўндирилган ёки қисобланган жарималар ва пенялар;</p> <p>3.Кредиторлик ва депонент қарзларни қисобдан чиқаришдан олинган даромадлар;</p> <p>4.Давлат субсидиялари;</p> <p>5.Қайтарилмаслик шарти билан олинган молиявий ёрдам;</p> <p>6.Молиявий фаолиятга доир бошқа даромадлар</p>
4. ТАШКИЛИЙ-БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИ БЎЙИЧА	
<p>1.Асосий воситаларининг чиқиб кетишидан олинган фойда</p> <p>2.Бошқа активларни чиқиб кетишидан олинган фойда</p> <p>3.Ўндирилган пеня, жарима ва неустойкалар</p> <p>4.Ўтган йилларнинг фойдаси</p> <p>5.Қисқа муддатли ижарадан олинган даромадлар</p> <p>6.Воз кечилган кредиторлик ва депонентлик қарзлар</p>	<p>1.Ёрдамчи ва хизмат кўрсатувчи хўжаликлардан тушумлар;</p> <p>2.ТМБ ларни қайта баҳолашдан олинган даромадлар;</p> <p>3.Қисобот йилида аниқланган ўтган йилларнинг фойдаси;</p> <p>4.Инвентаризацияда аниқланган ортиқчалар</p> <p>5.Фавқулотдаги даромадлар</p> <p>6.Бошқа умумхўжалик фаолияти даромадлари</p>

7.Хизмат кўрсатувчи хўжаликлардан олинган даромадлар 8.Беғараз молиявий ёрдам 9.Бошқа операцион даромадлар	
---	--

Ҳисоб, назорат, таҳлил, бюджетлаштириш ва шу каби бошқа бошқарув воситаларининг муҳим объектлари ҳисобланган корхоналар умумхўжалик фаолиятининг ҳар бир турини ва уларнинг натижаларини таснифлаш ва тавсифлашда яхлитликка эришиш, шунингдек ушбу фаолият турларига доир даромадлар, харажатлар ҳамда фойда кўрсаткичлари таркиби ва мазмунини ифодаловчи меъёрий ҳужжатларни ўзаро мувофиқлаштириш учун, бизнингча, қуйидаги ишларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Абдуллаев Р.А. Бухгалтерский учет и аудит. Учебное пособие. – Ташкент, 2011;
2. Мирзаев Қ.Ж., Пардаев М.Қ. Хизматлар соҳаси иқтисодиёти. // Ўқув кўлланма. – Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2014. -384 б.;
3. Абдукаримов Б.А. Корхона иқтисодиёти. Дарслик.//Т.: Фан, 2005. - 288 б.;
4. Абдукаримов Б.А. Ички савдо иқтисодиёти. Дарслик. 1-қисм. – Т.: Фан ва технология, 2007, 39-бет.;
5. Уразов К.Б. Савдода бухгалтерия ҳисоби ва солиққа тортиш.–Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2004.–336 б.; 101.
6. Urazov K. V. Buxgalteriya hisobi va audit: Oliy o'quv yurtlari uchun.– Т.: O'qituvchi, 2004. –448 б.;
7. Уразов К.Б., Вахидов С.В. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари. Дарслик.- Т.: «Адиб», 2011. – 480 б.;
8. Уразов К.Б. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси корхоналарида бухгалтерия ҳисобининг долзарб муаммолари. //«Сервис» журнали. 2009. №1. -Б.107-114.;
9. НАВРУЗЗОДА, Лайли. ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТАДБИРКОРЛИК МОДЕЛИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (*buxdu.uz*), 2021, 8.8.